

TIT. XIII (A).

DE JUDICATO.

1. Qui exhibiturum se aliquem iudicio caverit, mortuo eo pro quo caverat, periculo cautionis liberatur. — 2. Filiusfamilias jussu patris manumittere potest, matris non potest. — 3. Is qui album raserit, corruerit, sustulerit, mutaverit, quidve aliud propositum edicendi causa turbaverit, extra ordinem punietur. — 4. Si id quod emptum est, neque tradatur neque mancipetur, venditor cogi potest ut trada aut mancipet. — 5. Deteriorem servum facit qui fugam suaserit, et qui furtum, et qui mores ejus corpuse corruerit. — 6. Qui ancillam alienam virginem immaturam corruerit, pena legis Aquiliae tenebitur.

TIT. XIII (B).

SI HEREDITAS VEL QUID ALIUD PETATUR.

1. In petitione hereditatis ea veniunt, quae defunctus mortis tempore reliquit, vel ea quae post mortem ante aditam hereditatem ex ea adquisita sunt. — 2. Possessor hereditatis pretia earum rerum quas dolo alienavit, cum usuris praestare cogendus est. — 3. Rerum ex hereditate alienatarum aestimatio in arbitrio petitoris consistit. — 4. Petitio hereditatis cujus defunctus litem non erat contestatus, ad heredem non transmittitur. — 5.* Hereditas pro ea parte peti debet, pro qua ad nos pertinet. Alioquin plus petendi periculum incurrimus, et causam perdimus. — 7.* Qui petit hereditatem, ipse probare debet ad se magis quam ad eum qui possidet, sive ex testamento, sive ab intestato pertinere. — 6.* Eas res quas quis sui juris esse putat, petere potest: ita tamen ut ipsi incumbat necessitas probandi eas ad se pertinere. — 8. Possessor hereditatis qui ex ea fructus capere vel possidere neglexit, duplam eorum aestimationem praestare cogitur. — 9. Hi fructus in restitutione praestandi sunt petitori, quos unusquisque diligens paterfamilias et honestus colligere potuisset.

TIT. XIV.

DE VIA PUBLICA.

Qui viam publicam exaraverit, ad munitionem ejus solus compellitur.

TIT. XV.

SI QUADRUPES DAMNUM INTULERIT

1. Si quadrupes pauperiem fecerit, damnum dederit, quidve depasta sit, in dominum actio datur, ut aut damni aestimationem subeat, aut quadrupedem dedat: quod etiam lege Pesulania de cane cavetur. — 2. Feram bestiam in ea parte qua populi iter est, colligari praetor prohibet. Et ideo sive ab ipsa sive propter eam ab alio alteri damnum datum sit, pro modo admissi extra ordinem actio in dominum vel custodem datur: maxime si ex eo homo perierit, vel fuerit laesus. — 3. Ei qui irritatu suo feram bestiam vel quaecumque aliam quadrupedem in se protulerit, eaque damnum dederit, neque in ejus dominum neque in custodem actio datur.

TIT. XVI.

DE FINIUM REGUNDORUM.

In eum qui per vim terminos dejecerit vel amoverit, extra ordinem animadvertitur.

TIT. XVII.

DE SERVITUTIBUS.

1. Viam, iter, actum, aquaeductum, qui biennio usus non est, amississe videtur: nec enim ea usucapi possunt, quae non utendo amittuntur. — 2. Servitus haurienda aquae vel decenda biennio omissa intercidit, et biennio usurpata recipitur.

TIT. XVIII.

DE FAMILIE ERISCUNDE.

1. Arbitrarius familiae eriscundae plus quam semel dari non potest: et

ideo de his quae divisa eo iudicio non sunt, communi dividendo arbitri postulatari partitur. — 2. De omnibus rebus hereditariis iudex cognoscere debet, celebrata divisione, ut semel de omnibus pronuntiet. — 3. Iudici familiae eriscundae convenit, ut ea quae quis ex communi accepit, ipsa aut aestimationem eorum representet, ut inter coheredes dividi possint. — 4. Iudex familiae eriscundae nec inter paucos coheredes, sed inter omnes dandus est: alioquin inutiliter datur. — 5. Omnes res quae sociorum sunt, communi dividendo iudicio inter eos separantur.

TIT. XIX.

QUEMADMODUM ACTIONES PER INFICIATIONEM DUPLANTUR.

1. Quaedam actiones, si a reo inficiantur, duplantur, velut iudicati, depensi, legati per damnationem relicti, damni injuria legis Aquiliae; item de modo agri, cum a venditore emptor deceptus est. — 2. Ex his causis quae inficiatione duplantur, pacto decidi non potest.

TIT. XX.

DE FIDEJUSSORE ET SPONSORE.

Inter fidejussores, ex edicto praetoris, si solvendo sint, licet singuli in solidum teneantur, obligatio dividetur.

TIT. XXI.

DE SEPULCHRIS ET LEGENDIS.

1. Ob incursum fluminis, vel metum ruinae, corpus jam perpetuae sepulturae traditum, solemnibus redditis sacrificiis, per noctem in alium transferri locum potest. — 2. Corpus in civitatem inferri non licet, ne funestentur sacra civitatis; et qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur. — 3. Intra muros civitatis corpus sepulturae dari non potest, vel ustrina fieri. — 4. Qui corpus perpetuae sepulturae traditum, vel ad tempus alicui loco commendatum nudaverit, et solis radiis ostenderit, piaculum committit: atque ideo, si honestior sit, in insulam; si humilior, in metallum dari solet. — 5. Qui sepulchrum violaverint, aut de sepulchro aliquid sustulerint, pro personarum qualitate aut in metallum dantur, aut in insulam deportantur. — 6. Qui sepulchrum alienum effregerit vel aperuerit, eoque mortuum suum alienumve intulerit, sepulchrum violasse videtur. — 7. Vendito fundo, religiosa loca ad emptorem non transeunt, nec in his jus inferre mortuum habet. — 8. Qui monumento inscripto titulos eraserit, vel statuum evertit, vel quid ex eodem traxerit, lapidem colonamve sustulerit, sepulchrum violasse videtur. — 9. In eo sarcophago vel solo ubi corpus jam depositum est, aliud corpus inferri non potest: et qui intulerit, reus sepulchri violati postulari potest. — 10. Qui alienum mortuum sepelierit, si in funus ejus aliquid impenderit, recipere id ab herede vel a patre vel a domino potest. — 11. Maritus, id quod in funus uxoris impendit, ex dote retinere potest. — 12. Neque juxta monumentum, neque supra monumentum habitandi jus est: ad tactum enim conversationis humanae piaculum admittitur: et qui contra ea fecerit, pro qualitate personae, vel opere publico vel exilio multatur. — 13. Parentes et filii majores sex annis anno lugeri possunt; minores, mense; maritus, decem mensibus; et cognati proximioris gradus, octo. Qui contra fecerit, infamium numero habetur. — 14. Qui luget, abstinere debet a conviviis, ornamentis, purpura et alba veste. — 15. Quidquid in funus erogatur, inter res alienum primo loco deducitur.

LIBER SECUNDUS.

TIT. I.

DE REBUS CREDITIS ET JUREJURANDO.

1. In pecuniariis causis si alter ex litigatoribus iusjurandum deferat, audiendus est. Hoc enim et compendio litium, et aequitatis ratione provisum est. — 2. Deferre iusjurandum prior actor potest: contrarium autem de calumnia iusjurandum reo competit. — 3. Si reus cum iurare velit, actor illi necessitatem iusjurandi remisit, et hoc liquido appa-

reat, actio in eum datur. — 4. Heredi ejus cum quo contractum est, iusjurandum deferri non potest; quoniam contractum ignorare potest. — 5. Si qui debitum quocumque modo confessus docetur, ex ea re creditori actio non datur, sed ad solutionem compellitur.

TIT. II.

DE PECUNIA CONSTITUTA.

Si id quod mihi Lucius Titius debet, solvendum te constituas, teneris actione pecuniae constituta.

TIT. III.

DE CONTRACTIBUS.

Stipulatio est verborum conceptio, ad quam quis congrue interrogatus respondit, velut: SPONDES, SPONDEO; DABIS, DABO; PROMITTIS, PROMITTO; FIDEI Tuae ERIT, FIDEI MEAE ERIT. Et tam pure quam sub conditione concipi potest.

TIT. IV.

DE COMMODATO, ET DEPOSITO PIGNORE, FIDUCIAE.

1. Quidquid in rem commodatam ob morbum vel aliam rationem impensum est, a domino recipi potest. — 2. Si factio incendio, ruina, naufragio, aut quo alio simili casu res commodata amissa sit, non tenebitur eo nomine is cui commodata est; nisi forte cum posset rem commodatam salvam facere, suam praetulit. — 3. Servus vel equus si a latronibus vel in bello, in aliam causam commodati occisi sunt, actio commodati datur; custodia enim et diligentia rei commodatae praestanda est. — 4. Si rem aestimatam tibi dederis, ut ea distracta pretium ad me deferres, eaque perierit: siquidem ego te rogavi, meo periculo perit; si tu de vendenda promisisti, tuo periculo perit.

TIT. V.

DE PIGNORIBUS.

1. Creditor, si simpliciter sibi pignus depositum distrahere velit, ter ante denuntiare debitori suo debet ut pignus luat, ne a se distrahatur. — 2. Fetus vel partus ejus rei quae pignori data est, pignoris jure non tenetur, nisi hoc inter contrahentes convenerit. — 3. Compensatio debiti ex pari specie et causa dispari admittitur: velut si pecuniam tibi debeam, et tu mihi pecuniam debeas, aut frumentum aut cetera hujusmodi, licet ex diverso contractu, compensare vel deducere debes. Si totum petas, plus petendo causa cadis.

TIT. VI.

DE EXERCITORIIS.

Filiusfamilias, si voluntate patris navem exerceat, patrem in solidum ob ea quae salva receperit, obligat.

TIT. VII.

AD LEGEM RHODIAM.

1. Levandae navis gratia jactus cum mercium factus est¹, omnium in tributione sarcitur, quod pro omnibus datum est. — 2. Jactu navis levata si perierit, extractis aliorum per urinatores mercibus, ejus quoque rationem haberi placuit, qui merces salva nave jactavit. — 3. Nave vel arbore vi tempestatis amissa, vectores ad contributionem non tenentur, nisi ipsis arborem salutis causa eruentibus navis salva sit. — 4. Levandae navis gratia merces in scapham transjectas, atque ideo amissas, in tributione earum quae in navi salvae erunt, refici convenit. Nave autem perditam, conservata cum mercibus scaphae ratio non habetur. — 5. Collatio in tributionis ob jactum salva nave fieri debet.

1. *Caj.* si levandae navis gratia jactus mercium factus est, omnium contributione, etc.

TIT. VIII.

DE INSTITORIIS.

1. Sicut commoda sentimus ex actu praepositi institoris, ita et incommoda sentire debemus. Et ideo qui servum, sive filium filiamve familias, sive ancillam praeposuit negotiis vel mercibus exercendis, eorum nomine in solidum convenitur. — 2. Si quis pecuniam fenerandam, agroque colendo, condendis vendendisque frugibus praepositus est, ex eo nomine quod cum illo contractum est, in solidum fundi dominus obligatur; nec interest servus an liber sit. — 3. Quod cum discipulis eorum qui officii vel tabernis praesunt, contractum est, in magistros vel institores tabernae in solidum actio dabitur.

TIT. IX.

DE IN REM VERSO.

Servus vel filiusfamilias, si acceptam pecuniam in rem patris vel domini verterit hoc modo, agrum puta colendo, domum fulciendo, mancipia vestiendo, mercando, vel creditori solvendo, vel quid tale faciendo, de in rem verso in solidum vel patrem vel dominum obligat: si tamen ob hanc causam pecunia data sit.

TIT. X.

DE SENATUSCONSULTO MACEDONIANO.

Qui filiofamilias contra interdictum amplissimi ordinis pecuniam mutuum crederit, post mortem patris ex eo quod vivo patre crederit, cum eo agere non potest.

TIT. XI.

AD SENATUSCONSULTUM VELLEIANUM.

1. In omni genere negotiorum et obligationum, tam pro viris quam pro feminis, intercedere mulieres prohibentur. — 2. Mulier quae pro tutoribus filiorum suorum indemnitate promisit, ad beneficium senatus-consulti non pertinet.

TIT. XII.

DE DEPOSITO.

1.* Deponere possumus apud alium id quod nostri juris est vel alieni. — 2.* Depositum est quasi diu positum. Servandum est, quod ad breve tempus custodiendum datur. — 3.* Deponere videtur qui in metu ruinae, incendii, naufragii, apud alium custodiae causa deponit. — 4.* Deponere videtur et is qui suspectam habens vel minus idoneam custodiam domus, vel vim latronum timens, apud aliquem rem custodiendam commendat. — 5. Si sacculum vel argentum signatum deposuero, et is penes quem depositum fuit, me invito contrectaverit, et depositi et furti actio mihi in eum competit. — 6.* Ob res depositas dolus tantum praestari solet. — 7. In iudicio depositi ex mora fructus veniunt, et usurae rei depositae postulantur. — 8.* Si quis rem penes se positam apud alium deposuerit, tam ipse directam, quam is qui apud eum deposuit, utilem actionem depositi habere possunt. — 9.* Si pecuniam deposuero eam hancque in¹ tibi commiseris, mutuum magis videtur quam depositum, ac per hoc periculo tuo erit. — 10.* Si rem apud te depositam vendideris, eamque redemeris, postquam² perdidideris, semel admissis dolo perpetua depositi actione teneberis. — 11.* Ex causa depositi lege duodecim tabularum in duplum actio datur; edicto praetoris in simplum. — 12. In causa depositi compensationi locus non est; sed res ipsa reddenda est.

TIT. XIII.

DE LEGE COMMISSORIA.

1. Debitor, distractis fiduciis a creditore, de superfluo adversum eum habet actionem. — 2. Quidquid creditor per fiduciarium servum quaesivit, sortem debiti minuit. — 3. Debitor creditori fiduciam vendere non potest; sed aliis si velit vendere potest, ita ut ex pretio ejusdem pecuniam offerat creditori, atque ita remanipatam sibi emp-

1. *Pih.* eamque in tuam tibi, etc. — 2. *Pih.* post quae nam perdidideris.

tori praestet. — 4. Si per suppositam personam creditor pignus suum invito debitore comparaverit, emptio non videtur; et ideo quandoque lui potest: ex hoc enim causa pignoris vel fiducia fini non potest. — 5. Si inter creditorem et debitorem convenerit, ut fiduciam sibi vendere non liceat; non solvente debitore creditor denunciare ei solemniter potest, et distrahere. Nec enim ex tali conventionione fiducia actio nasci potest. — 6. Si creditor rem fiducia datam uni ex heredibus vel extraneo legaverit, adversus omnes heredes actio fiduciae competit. — 7. Si creditor rem fiduciarium fecerit meliorem, ob ea recuperanda quae impendit, iudicio fiduciae debitorem habebit obnoxium. — 8. Novissimus creditor priorem, oblata pecunia quo possessio in eum transferatur, dimittere potest. Sed et prior creditor secundum creditorem, si voluerit, dimittere non prohibetur, quamquam ipse in pignore positus sit. — 9. Servus si mutuum pecuniam servitutis tempore acciperit, ex ea obligatione post manumissionem conveniri non potest.

TIT. XIV.

DE USURIS.

1. Si pactum nudum de praestandis usuris interpositum sit, nullius est momenti. Ex nudo enim pacto inter cives romanos actio non nascitur. — 2. Usurae supra centesimam solute sortem minuunt: consumpta arte repti possunt. — 3. Trajectitia pecunia propter periculum creatoris, quamdiu navigat navis, infinitas usuras recipere potest. — 4. Usurae quae centesimam excedunt, per errorem solute repti possunt. — 5. Si quis pignora debitoris citra auctoritatem iudicantis abduxerit, violentiae crimen admittit. — 6. Tutor in usuras non convenitur, si pecuniam pupillarem ideo non collocavit, quod idonea nomina non habebat, quibus pecunia collocaretur: cuius rei contestatio apud praesidem provinciae deponenda est.

TIT. XV.

DE MANDATIS.

1. Ob subitam valetudinem, ob necessariam peregrinationem, ob inimicitiam et inanes rei actiones, integra adhuc causa mandati negotio renunciari potest. — 2. Si meis nummis mandato tuo aliquid tibi comparaverit, et si rem postea accipere nolis, mandati actio mihi adversus te competit. Non enim tantum quod impensum est, sed et usuras eius consequi possum. — 3. Certo pretio rem jussus distrahere, si minoris vendiderit, mandati iudicio pretii summa poterit integrari; venditionem dissolvi non placuit.

TIT. XVI.

PRO SOCIO.

Sicut lucrum, ita et damnum inter socios communicatur, nisi quia culpa socii vel fraude eversum sit.

TIT. XVII.

EX EMPTO ET VENDITO.

1. Venditor, si ejus rei quam vendiderit dominus non sit, pretio accepto, auctoritatis manebit obnoxius: aliter enim non potest obligari. — 2. Si res simpliciter tradita evincatur, tanto venditor emptori condemnandus est, quanto si stipulatione pro evictione cavisset. — 3. Res empti, mancipatione et traditione perfecta, si evincatur, auctoritatis venditor duplo tenus obligatur. — 4. Distracto fundo, si quis de modo mentiatur, in duplo ejus quod mentitus est, officio iudicis aestimatione facta convenitur. — 5. Redhibitio vitiosi mancipii intra sex menses fieri potest propter latens vitium. — 6. Si ut servum quis plus venderet, de artificio ejus vel peculio mentitus est, actione ex empto conventus quanto minoris valuisset, emptori praestare compellitur, nisi paratus sit eum redhibere. — 7. Ex die emptionis, si pretium numeratum sit¹, et fructus et opera servorum et fetus pecorum et ancillarum partus ad emptorem pertinent. — 8. Fundum alienum mihi vendidisti, postea idem ex causa lucrativa meus factus est, competet mihi adversus te ad pretium recuperandum actio ex empto. — 9. Post rem

¹ Fulgo: si pars pretii numerata sit.

traditam, nisi emptor pretium statim exsolvat, usuras ejus praestare cogendus est. — 10. Mutus emere et vendere potest; furiosus autem neque emere neque vendere potest. — 11. Servus bona fide comparatus si ex veteri vitio fugerit, non tantum pretium dominus, sed et ea quae per fugam abstulit, reddere cogitur. — 12. Heredibus debitoris adversus creditorem qui pignora vel fiducias distraxit, nulla actio datur, nisi a testatore inchoata ad eos transmissa sit. — 13. Cum probatio prioris fugae deficit, servi responsioni credendum est. In se enim interrogari, non pro domino aut in dominum videtur. — 14. In eo contractu qui ex bona fide descendit, instrumentorum obligatio sine causa desideratur, si quo modo veritas de fide contractus possit ostendi. — 15. Fundus ejus esse videtur, cujus nomine comparatus est, non a quo pecunia numerata est: si tamen fundus comparatori sit traditus. — 16. Electo reo principali, fidejussor vel heres ejus liberatur. Non idem in mandatoribus observatur.

TIT. XVIII.

DE LOCATO ET CONDUCTO.

1. Homo liber qui statum suum in potestate habet, et pejorare eum et meliorem facere potest, atque ideo operas suas diurnas nocturnasque locat. — 2. Fundi deterioris facti, et cultura non exercitati, et aedificiorum non refectorum culpa arbitrio iudicis domino a conductore sarciri potest.

TIT. XIX.

DE NUPTIIS.

1. Sponsalia tam inter puberes, quam inter impuberes contrahi possunt. — 2. Eorum qui in potestate patris sunt, sine voluntate ejus matrimonia jure non contrahuntur; sed contracta non solvuntur. Contemplatio enim publicae utilitatis privatorum commodis praefertur. — 3. Inter parentes et liberos jure civili matrimonia contrahi non possunt: nec filiam sororis aut neptem ducere possumus; proneptem etatis ratio prohibet. — 4. Adoptiva cognatio impedit nuptias inter parentes ac liberos omnimodo; inter fratres, eatenus quatenus capitis minutio non intervenit. — 5. Nec socrum nec nurum, privignam nec novercam aliquando citra poenam incesti uxorem ducere licet; sicut nec amitam aut materteram. Sed vel cognatam contra interdictum duxerit, remisso mulieri juris errore, ipse poenam adulterii legis Juliae patitur, non etiam ducta. — 6. Inter servos et liberos matrimonium contrahi non potest, contubernium potest. — 7. Neque furiosus neque furiosa matrimonium contrahere possunt, sed contractum matrimonium furor non tollitur. — 8. Vir absens uxorem ducere potest; femina absens nubere non potest. — 9. Libertum qui nuptias patronae vel uxoris filiaeque patroni affectaverit, pro dignitate personae metalli poena vel operis publici coerceri placuit.

TIT. XX.

DE CONCUBINIS.

Eo tempore quo quis uxorem habet, concubinam habere non potest. Concubina igitur ab uxore solo dilectu separatur.

TIT. XXI (A).

DE MULIERIBUS QUAE SE SERVIS ALIENS JUNXERINT, VEL AD SENATUSCONSULTUM CLAUDIANUM.

1. Si mulier ingenua civisque romana vel latina alieno se servo junxerit, si quidem invito et denuntiante domino in eodem contubernio perseveraverit, efficitur ancilla. — 2. Si servo pupilli ingenua mulier se conjugat, denuntiatione tutoris efficitur ancilla. — 3. Mulier, etsi...¹ tamen ei quae se servo junxerit, denuntiando acquirit ancillam. — 4. Procurator et filiusfamilias et servus, jussu patris aut domini denuntiando, faciunt ancillam. — 5. Si peculiari servo filiusfamilias libera se mulier junxerit, nulla discretione paternae voluntatis, jure solemnium decurso, adquiret ancillam. — 6. Liberta sciente patrono alieni servi secuta contubernium, ejus qui denuntiavit, efficitur ancilla. — 7. Liberta, si ignorante patrono servo se alieno junxerit, ancilla

¹ Cujacius ita repleti posse putat: et si deferre non possit, tamen, etc.

patroni efficitur, ea conditione ne aliquando ab eo ad civitatem romanam perducatur. — 8. Filiusfamilias servo, quem ex castrensi peculio habet, si se ingenua mulier conjunxerit, ejus denuntiatione efficitur ancilla. — 9. Filiusfamilias si, invito vel ignorante patre, servo alieno se junxerit, etiam post denuntiationem statum suum retinet; quia factio filiorum pejor conditio parentum fieri non potest. — 10. Filiusfamilias si, jubente patre, invito domino, servi alieni contubernium secuta sit, ancilla efficitur; quia parentes deteriorem filiorum conditionem facere possunt. — 11. Liberta servi patroni contubernium secuta, etiam post denuntiationem in eo statu manebit, quia domum patroni videtur deserere noluisse. — 12. Errore quae se putavit ancillam, atque ideo alieni servi contubernium secuta est, postea liberam se sciens in contubernio eodem perseveraverit, efficitur ancilla. — 13. Si patrona servo liberti sui se conjunxerit, etiam denuntiatione conventam ancillam fieri non placuit. — 14. Mulier ingenua quae se sciens servo municipum junxerit, etiam citra denuntiationem ancilla efficitur: non idem si nesciat. Nescisse autem videtur, quae comperta conditione contubernio se abstulit, aut libertum putavit. — 15. Libera mulier, contubernium ejus secuta, qui plures dominos habuit, ejus fit ancilla qui prior denuntiavit; nisi forte ab omnibus factum sit. — 16. Si mater servo filii se junxerit, non tollit senatusconsultum Claudianum erubescendam matris etiam in re turpi reverentiam, exemplo ejus quae se servo liberti sui conjunxerit. — 17. Tribus denuntiationibus conventa, etsi ex senatusconsulto facta videatur ancilla, domino tamen adjudicata citra auctoritatem interpositi per praesidem decreti non videtur; ipse enim debet auferre, qui dare potest libertatem. — 18. Filiusfamilias, mortuo patre, si in servi contubernio perseveraverit, pro tenore senatusconsulti conventa efficitur ancilla.

TIT. XXI (B).

DE DOTIBUS.

1. Dos aut antecedit aut sequitur matrimonium, et ideo vel ante nuptias vel post nuptias dari potest; sed ante nuptias data earum expectat adventum. — 2. Lege Julia de adulteriis cavetur, ne dotale praedium maritus invita uxore alienet.

TIT. XXII.

DE PACTIS INTER VIRUM ET UXOREM.

1. Fructus fundi dotalis constante matrimonio percepti lucro mariti cedunt, etiam pro rata anni ejus quo factum est divortium. — 2. Omnibus pactis stipulatio subijci debet, ut ex stipulatu actio nasci possit.

TIT. XXIII.

DE DONATIONIBUS INTER VIRUM ET UXOREM.

1. Mortis causa donatio est, quae impendente metu mortis fit, ut est valetudinis, peregrinationis, navigationis vel belli. — 2. Manumissionis gratia inter virum et uxorem donatio favore libertatis recepta est, vel certe quod nemo ex hoc fiat locupletior¹: ideoque servum manumittendi causa invicem sibi donare non prohibentur. — 3. Inter virum et uxorem, nec per interpositam personam, donatio fieri potest. — 4. Inter virum et uxorem contemplatione donationis imaginaria venditio contrahi non potest. — 5. Si inter virum et uxorem donatio facta fuerit, priore defuncto cui donatum est, ad eum res redit qui donaverat. — 6. Quocumque tempore contemplatione mortis inter virum et uxorem donatio facta est, morte secuta convalescit.

TIT. XXIV.

DE LIBERIS AGNO CENDIS.

1. Si serva conceperit, et postea manumissa pepererit, liberum parit. — 2. Si libera conceperit, et ancilla facta peperit, liberum parit: id enim favor libertatis exposcit. — 3. Si ancilla conceperit, et medio tempore manumissa sit, rursus facta ancilla pepererit, liberum parit: media enim tempora libertati prodesse, non nocere etiam possunt. —

¹ PAPINIANUS, LIB. I. RESP. TIT. DE PACTIS INTER VIRUM ET UXOREM. Inter virum et uxorem pacta non solum verbi, sed et voluntate contrahentium constituuntur, ut neuter conjugum fiat locupletior.

4. Ex ea muliere natus quae ex causa fideicommissi manumitti debuit, si per¹ moram libertati factam nascatur, ingenuus nascitur. — 5. Si mulier divortio facta gravidam se sciat, intra tricesimum diem viro denuntiare debet, vel patri ejus, ut ad ventrem inspiciendum observandumque custodes mittant: quibus missis, partum mulieris omnimodo coguntur agnoscere. — 6. Si pregnantem se esse mulier non denuntiaverit, vel custodes ventris missos non admisit, liberum est patri vel avo natum non alere. Ceterum negligentia matris, quominus suis patri heres sit, obesse non debet. — 7. Si mulier se ex viro pregnantem negat, permittitur marito ventrem inspiciere, et ventri custodes dare. — 8. Venter inspicitur per quinque obstetrices, et quod maxima pars earum denuntiaverit, pro vero habetur. — 9. Obstetricem quae partum alienum attulit, ut supponi possit, summo supplicio affici placuit.

TIT. XXV.

QUEMADMODUM FILII SUI JURIS EFFICIUNTUR.

1. Pater ab hostibus captus desinit habere filios in potestate: postliminio vero reversus tam filios quam omnia sui juris in potestate recipit, ac si nunquam ab hostibus captus sit. — 2. Singula mancipationes vel isdem vel aliis testibus fieri possunt, vel eodem die, vel intermissis temporibus. — 3. Emancipatio etiam die feriato fieri potest. — 4. Apud magistratus municipales, si habeant legis actionem, emancipari et manumitti potest. — 5. Filiusfamilias emancipari invitus non cogitur.

TIT. XXVI.

DE ADULTERIIS.

1. Capite secundo legis Juliae de adulteriis permittitur patri, tam adoptivo quam naturali, adulterum cum filia, cujuscunque dignitatis, domi suae vel generi sui deprehensum sua manu occidere. — 2. Filiusfamilias pater si filiam in adulterio deprehenderit, verbis quidem legis prope est ut non possit occidere; permitti tamen ei debet ut occidat. — 3. Rursusque capite quinto legis Juliae cavetur, ut adulterum deprehensum viginti horis attestando vicinos retinere liceat. — 4. Maritus in adulterio deprehensus, non alios quam infames et eos qui corpore quantum faciunt, servos etiam et liberos², excepta uxore quam prohibetur occidere potest. — 5. Maritum, qui uxorem deprehensam cum adultero occidit, quia hoc impatientia justis doloris admisit, lenius puniri placuit. — 6. Occiso adultero, dimittere statim maritus debet uxorem, atque ita triduo proximo profiteri cum quo adultero et in quo loco uxorem deprehenderit. — 7. Inventam in adulterio uxorem maritus ita demum occidere potest³, si adulterum domi suae deprehenderit. — 8. Eum qui in adulterio deprehensam uxorem non statim dimiserit, reum lenocinii postulari placuit. — 9. Servi vero tam mariti quam uxoris in causa adulterii torqueri possunt: nec his libertas sub specie impunitatis data valet. — 10. Duos uno tempore uxoris adulteros accusari posse sciendum est: plures vero non posse. — 11. Cum his quae publice mercibus vel tabernis exercendis procurant, adulterium fieri non placuit. — 12. Qui masculum liberum invitum stupraverit, capite punitur. — 13. Qui voluntate sua stuprum flagitiumque impurum patitur, dimidia parte bonorum suorum multatur, nec testamentum ei ex majore parte facere licet. — 14. Adulterii convictas mulieres dimidia parte dotis, et tertia parte bonorum, ac relegatione in insulam placuit coerceri. Adulteris vero viris, pari in insulam relegatione, dimidiam bonorum partem auferri, dummodo in diversas insulas relegentur. — 15. Incesti poenam, quae in viro in insulam deportatio est, mulieri placuit remitti; hactenus tamen, quatenus lege Julia de adulteriis non apprehenditur. — 16. Ancillarum sane stuprum, nisi deteriores fiant, aut per eas ad dominam affectet, citra noxam habetur. — 17. In causa adulterii dilatio postulata impartiri non potest.

TIT. XXVII.

DE EXCUSATIONIBUS TUTORUM.

1. Inimicitiae capitales quas quis cum patre pupillorum habuit, a tutelae excusant, ne paterno inimico pupilli committantur. — 2. Ad curam ejus cujus quis tutelam administravit, invitus vocari non potest.

¹ Cuj. rest. — 2. Ita Cujacius ex Cod. Ves. v. Collat. leg. M. et R. 12. — 3. Cuj. et Schud. Inventa in adulterio uxoris, maritus ita demum adulterum occidere potest, si eum domi cum etc. F. Collat. leg. M. et R. 12.

TIT. XXVIII.

DE POTIORIBUS NOMINANDIS.

1. Non recte potiorum videtur nominare, qui causam nominati potioris non expresserit. — 2. Potior quis esse debet, non solum gradu generis, sed et substantia rei familiaris.

TIT. XXIX.

QUI POTIORES NOMINARI NON POSSINT.

Libertus quem pater tutorem dedit, si minus idoneus dicatur, excusari quidem non potest, sed adungi illi curator potest.

TIT. XXX.

AD ORATIONEM DIVI SEVERI.

Dolo tutoris curatorisve detecto, in duplum ejus pecunie condemnatione conveniuntur, qua minorem fraudare voluerunt.

TIT. XXXI.

DE FURTIS.

1. Fur est, qui dolo malo rem alienam contrectat. — 2. Furtorum genera sunt quatuor: manifesti, nec manifesti, concepti et oblati. Manifestus fur est, qui in faciendo deprehensus est, et qui intra terminos ejus loci unde quid sustulerat deprehensus est, vel antequam ad eum locum quo destinaverat, perveniret. Nec manifestus fur est, qui in faciendo quidem deprehensus non est, sed eum furtum fecisse negari non potest. — 3. Concepti actione is tenetur, apud quem furtum quaesitum et inventum est. Oblati actione is tenetur, qui rem furtivam alii obtulit, ne apud se inveniretur. — 4. Furti actione is agere potest, cujus interest rem non perdidisse. — 5. Concepti is agere potest, qui rem concepit et invenit. Oblati is agere potest, penes quem res concepta et inventa est. — 6. Manifesti furti actio, et nec manifesti, et concepti, et oblati, heredi quidem competit, sed in heredem non datur. — 7. Servus qui furtum fecerit, damnatum dedit, nisi id pro sui quantitate dominus sarcire sit paratus, noxae dedit potest. — 8. Si servus furtum fecerit, deinde manumissus fuerit aut alienatus, cum ipso manumisso vel emptore agi potest: noxa enim caput sequitur. — 9. Filiusfamilias si furtum fecerit, deinde emancipetur, furti actio in eum datur; quia in omnibus noxa caput sequitur. — 10. Non tantum qui furtum fecerit, sed etiam is cujus opera aut consilio furtum factum fuerit, furti actione tenetur. — 11. Rei hereditariae, antequam ab herede possideatur, furtum fieri non potest. — 12. Qui meretricem libidinis causa rapuit et celavit, eum quoque furti actione teneri placuit. — 13. Furti manifesti actio, praeter poenam quadrupli, ipsius rei persecutionem genere vindicationis et conditionis continet. — 14. Furti oblati actio adversus eum qui obtulit, tripli est poena, et ipsius rei repetitio. — 15. Furti quocunque genere condemnatus, famosus efficitur. — 16. Quocunque in caupona, vel in meritorio stabulo diversoriove perierint, in exercitores eorum furti actio competit. — 17. Si res vendita ante traditionem subrepta sit, emptor et venditor furti agere possunt; utriusque enim interest rem tradi vel tradere. — 18. Si quid in nave rateve perierit, furti actio in exercitorem navis datur. — 19. Rem pignori datam debitor creditori subtrahendo furtum facit: quam si et ipse similiter amiserit, suo nomine persequi potest. — 20. Pater vel dominus de ea re qua filiofamilias vel servo subrepta est, furti agere potest: interest enim ei deferri actionem, qui de peculio convenitur. — 21. Si rem quam tibi commendavi, postea subripuit, furti actio competere tibi non poterit: rei enim nostrae furtum facere non possumus. — 22. Qui furtum quaesiturus est, antequam quaerat, debet dicere quid quaerat, et rem suo nomine et sua specie designare. — 23. Si cum furtum quis quaerit, damnum injuria dedit, actione legis Aquiliae tenetur. — 24. Ob indicium comprehendendi furis praemium promissum jure debetur. — 25. Sive segetes per furtum, sive quaelibet arbores caesae sint, in duplum ejus rei nomine reus convenitur. — 26. Si servum communem quis furatus sit, socio quoque actio furti dabitur. — 27. Qui pro derelicto rem jacentem occupavit, furtum non committit; tametsi a domino derelinquendi animo relicta. — 28. Si servus furtum fecerit

cum domino, praeter rei conditionem furti actio in dominum datur. — 29. Fullo et sarcinator, qui polienda vel sarcienda vestimenta accepit, si forte his utatur, ex contrectatione eorum furtum fecisse videtur; quia non in eam causam videntur accepta. — 30. Frugibus ex fundo subreptis, tam colonus quam dominus furti agere possit; quia utriusque interest rem persequi. — 31. Qui ancillam non meretricem libidinis causa subripuit, furti actione tenetur; et si suppressit, poena legis Favia coercetur. — 32. Qui tabulas cautionesve subripuit, in adscriptam summam furti actione tenetur: nec interest cancellatae necne sint; quia ex his debitum solutum interest comprobari. — 33. Qui servo fugae consilium dedit, furti quidem actione non tenetur, sed servi corrupti. — 34. Res subrepta si in domini potestate reversa sit, cessat furti actio. — 35. Qui furandi animo conclave effregit vel aperuit, sed nihil abstulit, furti actione conveniri non potest; injuriarum potest. — 36. Qui rem suam furatur, ita demum furti actione non tenetur, si alteri ex hoc non noceatur. — 37. Servus qui in fuga est, a domino quidem possidetur; sed dominus furti actione ejus nomine non tenetur, quia in potestate eum non habet.

TIT. XXXII.

DE OPERIS LIBERTORUM.

Egentem patronum libertus obligatione doni, muneris et operarum solutus alere cogendus est pro modo facultatum suarum.

LIBER TERTIUS.

TIT. I.

DE CARONIANO EDICTO.

Si fratri puberi controversia fiat, an pro parte impuberis differri causa debeat, variatum est. Sed magis est, ut differri non debeat.

TIT. II.

DE BONIS LIBERTI.

1. In bonis liberti prior est patronus, quam filius alterius patroni. Itemque prior est filius patroni, quam nepos alterius patroni. — 2. Libertus duos patronos heredes instituit, alter eorum vivo liberto moritur, is qui superest contra tabulas testamenti bonorum possessionem recte postulat. — 3. Libertorum hereditas in capita, non in stirpes dividitur: et ideo si unus patroni duo sint liberi, alterius quatuor, singuli viriles, id est, aequales portiones habebunt. — 4. Patronus, vel patroni liberi ex parte dimidia heredes instituti, aequales liberti pro portionibus exsolvere coguntur.

TIT. III.

DE LEGE FABIANA.

Ea quae in fraudem patroni a liberto quoquo modo alienata sunt, Fabiana formula tam ab ipso patrono quam a liberis ejus revocantur.

TIT. IV (A).

DE TESTAMENTIS.

1. Testamentum facere possunt masculi post completum xiv annum, feminae post duodecimum. — 2. Spadones eo tempore testamentum facere possunt, quo plerique pubescunt, id est, anno decimo octavo. — 3. Filiusfamilias qui militavit, de castrensi peculio tam communi quam proprio jure testamentum facere potest. Castrense autem peculium est quod in castris acquiritur, vel quod proficiscenti ad militiam datur. — 4. Caecus testamentum potest facere, quia accire potest adhibitos testes, et audire sibi testimonium perhibentes. — 5. Furiosus tempore intermissi furoris testamentum facere potest. — 6. Mulieri quae luxu-

riose vivit, bonis interdicti potest. — 7. Moribus per praetorem bonis interdicuntur, hoc modo: QUANDO TIBI BONA PATERNA AVITAQUE NEQUITIA TUA DISPERDIS, LIBERO QUE TUOS AD EGESTATEM PERDUCIS, OB EAM REM TIBI EA RE COMMERCIOQUE INTERDICO. — 8. Qui ab hostibus captus est, testamentum quasi servus facere non potest. Sane valet testamentum id quod ante captivitatem factum est, si revertatur, jure postliminii: aut si ibidem decedat, beneficio legis Corneliae, qua lege etiam legitime tutela hereditatesque firmantur. — 9. In insulam relegatus, et in opus publicum ad tempus damnatus, quia retinet civitatem, testamentum facere possunt, et ex testamento capere. — 10. Plures quam septem ad testamentum adhibiti non nocent: superflua enim facta prodesse juri tantum, nocere non possunt. — 11. In adversa corporis valetudine mente captus, eo tempore testamentum facere non potest. — 12. Prodigis recepta vilitate, ad bonos mores reversus, et testamentum facere et ad testamenti solennia adhiberi potest. — 13. Ex his qui ad testamentum adhibeantur, si qui sint qui latine nesciant vel non intelligant, sed tamen sentiant cui rei intersint, adhibiti non vitiant testamentum.

TIT. IV (B).

DE INSTITUTIONE HEREDUM.

1. Conditionum duo sunt genera: aut enim possibilis est, aut impossibilis. Possibilis est, quae per rerum naturam admitti potest; impossibilis, quae non potest. Quarum ex eventu altera exspectatur, altera impossibilis submovetur. — 2. Conditiones contra leges et decreta principum vel bonos mores adscriptae, nullius sunt momenti: veluti, si uxorem non duxeris, si filios non auceperis, si homicidium feceris, si barbaro habitu processeris, et his similia. — 3. Quoties non apparet quis sit heres institutus, institutio non valet. Quod evenit, si testator plures amicos unius nominis habeat. — 4. Heredes aut instituti aut substituti dicuntur. Instituantur primo gradu; substituantur secundo vel tertio scripti. — 5. Substituere quis et pure et sub conditione potest, et tam suis quam extraneis, tam puberibus quam impuberibus. — 6. In quot vult uncias testator hereditatem suam dividere potest. Impleto aese, sine parte heredes instituti ad prioris assis semissem aequis portionibus veniunt. — 7. Servus alienus cum libertate heres institutus, institutionem non infirmat; sed libertas, ut alieno, supervacua data videtur. — 8. Filio et extraneo aequis partibus heredibus institutus, si praeterita aderescat, tantum suo avocabit, quantum extraneo. Si vero duo sint filii instituti, suis tertiam, extraneis dimidium tollit. — 9. Talis est postumorum institutio, si qui post mortem meam postumi nati fuerint, heredes sunt: si vivo eo nascantur, rumpunt testamentum. — 10. Nepos postumus, qui in locum patris succedere potest, ab avo aut herede instituendus est aut nominatim exheredandus, ne agnascendo rumpat testamentum. — 11. Qui semel constituit ad se hereditatem pertinere, ac se rebus ejus immiscuit, repudiare eam non potest, etiamsi damnosa sit.

TIT. V.

AD SENATUSCONSULTUM SILANIANUM.

1. Hereditas ejus qui a familia occisus esse dicitur, ante habitam questionem adiri non potest, neque bonorum possessio postulari. — 2. Occisus videtur non tantum qui per vim aut per eadem interfectus est, velut jugulatus aut praecipitatus, sed et is qui veneno necatus dicitur: honestati enim heredis convenit, qualemcunque mortem testatoris inultam non praetermittere. — 3. Domino occiso, de ea familia quaestio habenda est, quae intra tectum fuerit, vel certe extra tectum cum domino, eo tempore quo occidebatur. — 4. Qui occisus dicitur, si consistit eum sibi quoquo modo manus intulisse, de familia ejus quaestio non est habenda, nisi forte prohibere potuit, nec prohibuit. — 5. Neroniano senatusconsulto cavetur, ut occisa uxore etiam de familia viri quaestio habeatur, idemque ut juxta uxoris familiam observetur, si vir dicatur occisus. — 6. Servi qui sub eodem tecto fuerint ubi dominus perhibetur occisus, et torquentur et puniuntur, etsi testamento occisi manumissi sint. Sed et hi torquentur, qui cum occiso in itinere fuerant. — 7. Servi de proximo si, cum possent ferre, auditis clamoribus auxilium domino non tulerunt, puniuntur. — 8. Servos qui in itinere circumdatum a latronibus dominum per fugam deseruerunt, apprehensos et torquentur et

1. Cuj. tua. — 2. Cuj. act.

summo supplicio affici placuit. — 9. Habetur de familia quaestio, et si heres testatorem occidisse dicatur: nec interest an extraneus, an ex liberis sit. — 10. Hereditas a fisco ut indignis auferatur his primum qui, cum interfectus esset testator, apertis tabulis testamenti, vel ab intestato adierunt hereditatem, bonorumve possessionem acceperunt; amplius his et in centum millia sestertiorum poena irrogatur: nec refert a quibus paterfamilias, nec quemadmodum occidatur. — 11. In disponenda eorum quaestione, quorum dominus dicitur interemptus, hic ordo servatur: primum ut constet occisum dominum, deinde ut liquet de quibus ea quaestio habenda sit, atque ita de reis inquirendum. — 12. Etsi percussor certus sit, tamen de familia habenda quaestio est, ut caelis mandator inveniri possit. — 13. Omnibus qui contra voluntatem defuncti faciunt, ut indignis auferatur hereditas, si nihil testamento in fraudem legis fuerit cautum. — 14. Sive falsum, sive ruptum, sive irritum dicitur esse testamentum, salva eorum disceptatione, scriptus heres jure in possessionem mitti desiderat. — 15. Si inter heredem institutum et substitutum controversia sit, magis placuit eum in possessionem rerum hereditariarum mitti, qui primo loco scriptus est. — 16. Scriptus heres, ut statim in possessionem mittatur, jure desiderat. Hoc post annum impetrare non poterit. — 17. In eo testamento, quod nec ut oportuit oblatum, nec publice recitatum est, heres scriptus in possessionem mitti frustra desiderat. — 18. In possessionem earum rerum quas mortis tempore testator non possedit, heres scriptus priusquam jure ordinario experiatur, improbe mitti desiderat.

TIT. VI.

DE LEGATIS.

1. Per praecipionem uni ex heredibus nummi legati, qui domi non erant, officio iudicis familiae eriscunda a coheredibus praestabuntur. — 2. Ante heredis institutionem legari non potest: inter medias heredum institutiones, sive alter, sive uterque adeat, potest. — 3. Interdum dimidium, interdum totum debetur: dimidium, si per vindicationem legatum sit; totum, si per damnationem. Post diem legati cedentem, actio quae inchoata non est, ad heredem non transmittitur. — 4. Communi servo cum libertate, et sine libertate legari potest, totumque legatum socio testatoris acquiritur. — 5. Post mortem heredis legari non potest, quia nihil ab herede heredis relinquere potest. — 6. In mortis tempus, tam suae quam heredis ejus, legata conferri possunt hoc modo: LUCIO TIRIO CUI MORIETUR, DO LEGO, aut: HERES MEUS DARE DAMNAS ESTO. — 7. Per vindicationem legatum, etsi nondum constitueri legatarius ad se pertinere, atque ita post apertas tabulas ante aditam hereditatem decesserit, ad heredem suum transmittit. — 8. Si res obligata creditoris, cujus causam testator non ignoravit, per damnationem legata sit, luctio ad heredis sollicitudinem spectat. — 9. Servo fataliter interempto, legatarii damnus est, quia legatum nulla culpa heredis intercidit. — 10. Damnari heres potest, ut alicui domum extruat, aut aere alieno eum liberet. — 11. Sinendi modo tam corporales res, quam quae in jure consistunt, legari possunt: et ideo debitori id quod debet, recte legatur. — 12. Ejus rei quae legata est, exemplo heredis, partem agnoscere, partem repudiare legatarius non potest. — 13. Legatum nisi certa rei sit et ad certam personam deferatur, nullius est momenti. — 14. Si quis sibi et Titio legatum adscripserit, magis est ut totum legatum ad conjunctum pertineat. — 15. Qui se filio testatoris impuberi tutorem adscripsit, ut suspectus a tutela removendus est, ad quam ultra videtur affectasse. — 16. Rem legatum testator si postea pignori vel fiduciae legatarius ad se pertinere mutasse non videtur. — 17. Usufructus uniuscujusque rei legari potest, et aut ipso jure constituitur, aut per heredem praestabitur. Ex causa quidem damnationis per heredem praestabitur; ipso autem jure per vindicationem. — 18. Furiosi et aegrotantis et infantis usufructus utiliter relinquuntur: horum enim alius respiscere, alius convalescere, alius crescere potest. — 19. Ancilla usufructu legato, partus ejus ad fructuarium non pertinent. — 20. Gregis usufructu legato, grege integro manente, fetus ad usufructuarium pertinent; salvo eo, ut quidquid gregi deperierit, ex fetibus impleatur. — 21. Aera usufructu legato, aedificia in ea constituti non possunt. — 22. Accessio alluvionum ad fructuarium fundum, quia fructus fundi non est, non pertinet: venationis vero et aucupii redditus ad fructuarium pertinet. — 23. Servos nec torquere, neque flagellis cadere, neque in eum casum facto suo perducere usufructuaris potest, quo deteriores fiant. — 24. Fructu legato, si usus non adscribitur magis placuit usufructum videri adscriptum; fructus enim sine

1. Cuj. debetur LEGATARIIS.